

KAPALI TOPLUMLAR VE TÜRKİYENİN TANITILMASI

SORUNLARI (x)

Prof. Aydın YALÇIN

Son yıllarda Batı ülkeleriyle Doğu Bloku ülkeleri arasındaki ilişkilere verilmiş yeni şekiller ve düzenler üzerinde durulurken, iki bölge arasında, insan, fikir ve haber alışverişinin serbestleştirilmesi konusu büyük önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda, Avrupanın ikiye ayrılması, soğuk savaşın uzun süre devam etmesi, giderek yeni meselelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Son yıllarda «Yumuşama» yahut «Barış İçinde Birlikte Yaşama» gibi terimlerle ifade edilmeye başlanan bu yeni ilişkiler modeli içinde, fikri, manevi ve beşeri alanda bir yaklaşma, hiç değilse bir yumuşamanın sağlanması bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır.

İki yıldır süregelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının sonuçlandırılabilmesi için, fikir, haber, ve insan hareket ve alışverişinin serbestleştirilmesi konusu, Batı Avrupa ülkelerinin belki «Dengeli karşılıklı kuvvet indirimi» sorunundan daha çok önem verdiği bir ilke haline gelmiştir. (1) NATO'nun bu konuya verdiği öncelik, son zirve toplantısında da söz konusu olmuş ve ATA Derneğimiz bu konuyu bir uzmanlar grubuna inceleterek, tartışmalarda yararlanılacak bir rapor halinde yayınlamıştır. (2)

(x) Türk Atlantik Derneğinin 10 — 14 Temmuz 1975 tarihleri arasında Çanakkalede düzenlediği «Türkiyenin Tanıtılması» konulu seminere sunulan bir incelemedir,

(1) Buna bir delil olarak, mesela Economist Dergisinin Mayıs — Haziran 1975 döneminde bu konferansla ilgili olarak yayınladığı bir çok haber — makalede, Batının bu konuda ısrar edeceği ve ısrar etmesi gerektiğini ifade eden yayınları gösterilebilir.

(2) Atlantic Treaty Association, «Impediments to the Free Flow of Information between East and West, Paris 1973

Batı Dünyasının Hür ülkeleriyle, Doğu Avrupanın sosyalist ülkeleri arasında, gerçek bir temele dayanan, süreli ve istikrarlı bir barış ve işbirliği çığı açılacaksa, bu konuda her iki tarafın da ortak bir zemin üzerinde sağlam bir anlaşmaya varması şarttır. Aksi takdirde imzalanacak bir belgenin inandırıcılığı çok sınırlı kalacak, her iki bölge arasında şüphe, güvensizlik ve korkuya dayanan ilişkileri iyileştirmek hayal olacaktır. Batı ülkeleriyle Doğu ülkeleri arasındaki ilişkilere verilmek istenen bu yeni düzen, hiç şüphe yok Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ile uzun sınırları olan ve uzun süredenberi şüphe ve güvensizlik atmosferi içinde, bu ülkelerle ilişkilerini sürdürmüş olan memleketimiz için de, hayati önemi olan bir konudur.

Biz bu tebliğimizde, hür Batı Dünyasına mensup bir ülke olarak, açık bir toplum düzeni demek olan demokratik sistemi hayat tarzı olarak benimsemiş olan memleketimizle, totaliter ve kapalı toplum düzeni içinde yaşayan Doğu Bloku ülkeleri arasındaki ilişkilere, tanıtma problemlerinin ne gibi güçlükleri, engelleri ve sorunları bulunduğunu kısaca tahlil etmek istiyoruz. Bunu yaparken de, sistem ve ideoloji bakımından birbirinin zıddı olan bu iki alem arasında, kökende mevcut olan bazı güçlükleri ve engelleri hatırlatmak suretiyle, uygulama alanında bazı olaylara dayanarak ve nihayet bazı şahsi gözlemlerimizden çıkardığımız sonuçlara değinerek, konuya bir miktar ışık tutmak istiyoruz.

1. Bünye ve İdeolojiden Doğan Bazı Zorluklar ve Engeller

Açık ve uygar bir toplum düzeninde, toplumun gelişme seviyesi ve aşamasıyla sınırlı olarak bir tanıtma ve haberleşme sistemi vardır. Ulaşım ve haberleşme sisteminin yaygınlığı, okuryazarlık oranı, basın ve yayın araçlarının yaygınlığı, nüfusun akışkanlığı, (mobility), iç ve dış turizmin yaygınlığı, fikirlerin, haberlerin, görüş ve kanaatlerin sür'atle yayılmasına ve hareketine olanak verir. Merkezden kontrollü, totaliter ve kolektivist bir düzende, okuryazarlık, kütle haberleşme araçlarının yaygınlığı, nüfusun akışkanlığı, yüksek düzeyde olsa bile, fikir ve haber alışverişi, ancak merkezin arzuladığı yönde cereyan ettiği için, ister istemez güdümlüdür. Herne kadar kapitalist ülkelerde, özel kesimin varlığıyla sağlanan çok merkezli düzene rağmen, tekelleşme eğilimleri de kamu oyununda bir ölçüde güdümlü bir hareket yaratma gücündeyse de, bu olanak ister istemez sınırlıdır. Çünkü özel mülkiyet ve girişim serbestliği, bir tek tekelin bütün topluma yayılmasına imkân vermez.

Kütle haberleşme araçlarında görülen çok — merkezlilik, radyo, basın ve TV'nin ayrı ayrı ellerde ve müesseseler elinde oluşu, yayın evlerinin özel mülkiyet sayesinde her fikir ve düşüncenin kütleyle aktarılmasına imkân vermesi, hür toplumlarda bir «kafa tekeli» kurulmasını ve kamu oyunun istendiği şekilde ayarlanması (manipüle edilmesi) olanaklarını geniş ölçü-

de zorlaştırır. Özel mülkiyet ve girişim sistemi altında yürüyen, sosyal, iktisadi ve siyasi süreç, insanların, bölgeler, şehirler, meslekler, içinde serbestçe dolaşmasına, memleket dışına, gezme veya yerleşme için, serbest girip çıkmasına imkân verir.

Merkezden yönetilen kollektivist bir düzende, siyasi gücü elinde tutan ve totaliter bir ideolojinin uygulayıcılığını yaparak dışa kapalı siyasi bir tekel sistemi kuran ülkelerde ise ne beşeri alanda ve ne de fikri ve manevi alanda, bir hür girişim söz konusu olabilir. Meslekler arasında girip çıkma, ferdin özgür kararının dışındadır. Köy ve şehir arasında hareket serbestliği yoktur. Bölgeler arasında, merkezi otoritenin izni olmadan dolaşım ve hareket özgürlüğü söz konusu değildir. İç pasaport ve izin belgesi olmadan, vatandaşın işini ve yerleşim bölgesini terketmesine imkân yoktur. Bu nedendir ki Nobel Ödülü sahibi ünlü yazar Soljenitsen, Rusyada karanlık Çarlık döneminin kalıntısı olarak hala toprağa bağlı «Serflik» sisteminin süregeldiğinden yakınmaktadır. Soljenitzen, Times gazetesine yazdığı bir mektupta şöyle demektir:

«Sovyetlerdeki serfliğin kaynağı şudur: İnsanın yerleşmiş olduğu bir şehirde, devamlı olarak kaydının bulunuşu, mahalli idarelerden izin alınmadan, bu bölge dışına çıkılmasının yasak oluşu.

İşte bu yüzden ki yalnız açıktan açığa zorla çalıştırılan ve emeğinin değeri ödenmeyen, kollektif çiftlikler ve çalışma kamplarında değil, fakat memleketin her tarafında, serflik hüküm sürmektedir.

Hür vatandaş asla hür değildir. Vatandaşlar ne mesleklerini seçmede, ne adil bir ücret için mücadele etmede hürdür; hayatlarının geçen her gününde, partinin bölgedeki ufak patronlarının keyfi hareket ve arzularına boyun eğmeye zorlanmaktadırlar. Bu siyasi patronların hışmına uğrayanlar, herhangi bir kanun yoluna başvurma imkanı bulamadan, olmadık baskılara uğrurlar.

Sovyet halkı kendi ülkesinde, yaşamak istediği yeri seçmekte serbest değildir. Bu baskı ve zulüm, bütün dünyada haklı protestolara konu olan, dış ülkelere muhaceret hürriyetinin olmayışından da ağır ve dayanılmaz bir hal değilmidir?» (3)

Bu satırlar, iktisadi, sosyal ve siyasi bakımdan merkezden kontrol edilen totaliter bir devlette, yani kapalı bir toplum bünyesi içinde, objektif tanıtma, kamuoyunu serbestçe geliştirme, dış dünya hakkında bu ülke vatandaşlarına doğrudan bir bilgi verme işleminin, ne büyük zorluklar ve engellerle karşı karşıya bulunduğunu hatırlatmak için alınmıştır. Bu ülkelerin

(3) The Times, London 6 nisan 1974 tarihli nüshasında yayınlanan mektup.

rejimlerine manevi kaynak olan Karl Marx, hayatı boyunca basın ve ifade hürriyetinin kısıntılarından çok çekmiş olduğu için, yazılarında «basın hürriyetine» çok büyük yer vermiş ve hür basını, «halkın parlayan gözü» diye adlandırmıştır. Bu nedenle, Sovyetler Birliği anayasası dahil, Doğu Avrupa ülkelerinin hemen hemen bütün anayasalarında: «basın hürriyetinin» garanti altında olduğundan bahsedilir. Nitekim Stalin zamanında temizleme hareketi bütün hızıyla devam ederken, en ufak bir muhalefet, veya lideri eleştiren bir satır yazı, sahibinin derhal idam edilmesi veya «Toplama Kampına» yollanması sonucunu doğuracak şekilde, ağır baskı rejimi sürüp giderken, 1936'da bir Anayasa yapıldı. Bu Anayasanın 125'inci maddesi, «bu anayasal insan haklarının... matbaalar, baskı kağıtları... bu hakların kullanılması için gerekli ulaşım kolaylıkları ve maddi araçlar, çalışan sınıfların emrine ve hizmetine verilmek suretiyle, garanti altına alındığından» söz etmektedir. Daha sonraki bir paragrafta da, bu hakların ancak «işçi sınıfının çıkarlarına uygun ve sosyalist sistemin güçlenmesini sağlayacak biçimde» kullanılabileceği kaydını getirerek, Sovyet sisteminin kütle haberleşme araçları üzerindeki mutlak tekeline haklı göstermeye yarayacak bir gerekçe ileri sürmüştür.

Lenin 1917 yılında bütün muhalif basını kapattığı zaman, bunun geçici bir işlem olduğunu söylemiş ve şartlar normale döndüğü, zaman, bir hükümet kararnamesiyle bu tedbirin kaldırılacağını vadedmişti. Fakat aradan geçen yarım asrı aşkın bir zamana rağmen, anlaşılan bu normal hal henüz avdetetmemiştir. Sovyet rejimi haberleşme ve ulaşım araçları üzerindeki bu sıkı kontrol ve egemenliğiyle de yetinmeyerek, halka «zararlı» haberlerin ulaşmasını önleyebilmek için, gayet sert bir sansür uygulamaktadır. 1931 Haziranında Edebiyat Yönetimi Kurumu adı verilen *Glavlit* isimli teşekkülün görevleri arasında, «sergiler, konferanslar radyo yayınları dahil olmak üzere resim, fotoğraf, makale ve gazete yayınları üzerinde askeri, iktisadi, siyasi ve ideolojik yönden denetim ve kontrol» sorumluluğu yüklenmiştir. Meyve suyu şişesi üzerine yapıştırılacak yaftalar dahil, Sovyetler Birliğinde hiç bir şey bu müessesenin sansüründen geçmeden kamuoyuna aktıralamaz. (4) Bu müessese çok defa, yangınlar, kazalar, patlamalar, tabii afetler ve uçak kazaları gibi bir çok havadisın yayınlanmasını yasaklamakla kalmamakta, bazen kabul edilmiş bazı kanunların belirli maddelerinin halk tarafından öğ-

(4) Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkelerindeki fikir, haber ve insan hareketleri üzerine konan kısıtlamalar ve engellere dair bu ve bunun gibi verilen ve verilecek olan bir çok misallerde, ATA derneğince yapırlanan ve adı yukarıda zikredilen araştırmadan geniş şekilde yararlanmıştır.

renilmesini önlemek için, bunları saklı tutmakta ve yayınlanmasını sınırlandırmaktadır.

Sovyetler Birliğinde dışardan gelen basılı yayınların sansürü için 500 kişilik bir ekibin görevli olduğu bilinmektedir. Durum öteki Doğu ülkelerinde de farklı değildir. Dahası da var: bu rejimler organize olmuş sansür teşkilatının çalışmasıyla da yetinmemekte, bir nevi «iç sansür» deyebileceğimiz usulü de geniş şekilde uygulamaktadır. İç sansür, basın, yayın ve edebiyat alanında görev alan kimselerin, bu görevin hassasiyetini anlayarak, kalemlerini ona göre ayarlamalarıyla sürdürülmektedir. Bu nedenle bir çok meslek teşekkülü ve birliği, yayınlarında rejimin istediği titizliği göstermeyen üyeleri, dernekten ihraç etmek suretiyle, bu meslek mensuplarını devamlı bir korku içinde çalışmaya zorlamaktadır. Buna bir misal olarak 1969'dan sonra Çekoslovakya'da 1200 kadar Çek yazarı ve gazetecisinin, derneklerinden atılmış olduklarını zikretmek mümkündür. Tabii derneğinden atılan yazarı artık, hayatını gazetecilikle kazanma olanağını yitirmekte ve ancak kol işçisi haline gelmektedir.

Haber, fikir düşünce üzerine Sovyet sisteminin koymuş olduğu bu sıkı kontrola ve zaman zaman bu kontrolu daha da etkin yapmak için alınan tedbirlere rağmen, istenen sonuçlara ulaşılamamaktadır. Komünist Partisi Merkez Komitesine bağlı Ajitasyon ve Propaganda (Agitprop) Dairesinin radvo ve basına devamlı olarak yolladığı talimata rağmen; zaman zaman şifave'ler duyulmakta, daha dikkatli olunması yolunda sık sık uyarılar yapılmaktadır. Bir kaç yıl evvel Pravda'nın baş yazar yardımcısı K.I. Zaradov, Demir Perdede, «gazeteciler tarafından kapatılması mümkün olmayan bazı boşluklardan» yakınmıştır. Konuştuğu bir grup gazeteciye, «BBC, Amerikanın Sesi ve Deutche Welle, bizim asıl ideolojik düşmanlarımızdır... İçinizle Radio Liberty'nin yayınları hakkında fikri olanlar her halde vardır. Bu yayınlara karşı açıktan mücadeleye girmek doğru değildir; çünkü Amerikalıların parasıyla çalışan bu istasyonu halk nazarında daha ilgi çekici yaparız... fakat yazılarımızda dolaylı olarak bunlardan söz etmeliyiz.» Mamafih Sovyet idarecileri, bu politikanın da yürümediğini görmüş olacaklar ki, 1972'den itibaren Sovyet basınında bu yayınlara karşı geniş bir kampanya açılmıştır. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri de aşağı yukarı aynı yolda yürümektedir.

Doğu — Batı yaklaşmasının, «Detente»ın geliştirilmesinin, Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Konferansının hazırlıklarının yapıldığı bu dönemde, Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkelerinin aldığı bu tavır oldukça düşündürücüdür.

1970 Mayıs ayında NATO Bakanlar Kurulunun Toplantısında, bu konferansın gündemine kültürel alış veriş yanında, «fikir, haber ve insan

hareketlerinin serbestleştirilmesi» maddesinin de ilave edilmesine karar verilmiş. Sovyetler Birliğini sıkışık bir duruma sokmuştur. Bundan bir ay sonra yapılan Varşova Paketi zirvesinde kültürel alışverişin onaylandığı ifade edilmişse de, insan, fikir ve haber alışverişinin serbestleştirilmesine dair hiç bir işaret verilmemiştir. Bunu izleyen dönemde, L. Brejnev'in Sovyet Sendikalar Kongresinde söylediği bir nutukta, Doğu ile Batı arasındaki yumuşama ve işbirliği hazırlıklarının, hiç bir zaman ideolojik alanda bir gevşeme-yol açmayacağını belirtmesi ve Sosyalist ülkelerde «ideolojik uyanıklık» üzerinde durması, bu alandaki güçlüğü açığa çıkarmıştır. Sovyet liderinin ortaya attığı bu tema, basın ve yayın organlarında tekrar edilmiş, 1971 Mart — Nisan ayında yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24'üncü Kongresinde, ülkeler arasındaki ilişkilerde yumuşama ve barış içinde birlikte yaşamın, hiç bir zaman «ideolojik alanda bir koegzistansa» yol açmayacağı kesin olarak belirtilmiştir. Bunu izleyen dönemde, üst düzeydeki bir çok komünist ideologlar toplantılar yaparak yeni tedbirler üzerinde görüşmüşler ve 1971 yılı aralığında yeni bir Sovyet Felsefe Derneği kurularak, «dinsel doktrinler olsun, ya da en son burjuva ideologlarının icadettiği reaksiyoner doktrinler olsun, hertürlü yarı — bilimsel (pseudo — scientific) kavramlara karşı fikri savaş» göreviyle sorumlu olacak bir kuruluş ortaya çıkmıştır.

«Batılı reaksiyoner burjuva çevrelerinin» ortaya attığı bu icatlardan birinin, çok tehlikeli bir silah olduğu ve fikir, haber ve insan alışverişinin sosyalist düzeni tehdit edeceği görüşü, Doğu Blokunda durmadan tekrar edilmeye başlanmıştır. Çek Komünist Partisi organı olan Rude Pravo'da 10 Şubat 1972 tarihinde çıkan bir yorumda, NATO'nun teklif ettiği bu gündem maddesinin sosyalist ülkeleri içinden çökertme hedefi güden bir manevra, bir «Truva Atı» olduğu görüşü ileri sürülmüş, diğer Doğu ülkelerinde de aynı görüş tekrar edilmiştir.

Bununla beraber, son gelen haberlerden, Sovyetler Birliğinin Avrupa Güvenlik Konferansının bir an evvel toplanması ve başarılı bir sonuca ulaşmasına verdiği olağanüstü önem dolayısıyla, bu davranışını biraz yumuşattığı ve bazı karşı ödünler vermeye hazır olduğu hissedilmektedir. (5)

Bununla beraber kapalı bir toplumun iç mantığı gereği, bu alandaki ilerlemenin gene de sınırlı kalacağı söylenebilir. Bütün gayretlere ve sarfedilen olağanüstü çabalara rağmen, Sovyetler Birliğinde partinin ve merkezi otoritenin Sovyet düşüncesini ve aydın sınıfları, tam bir şekilde egemenliği altına alamadığını, kafalar üzerinde yüzde yüz bir tekel kurmanın hiç bir zaman

mümkün olamayacağını gösteren deliller çoktur. Çarlık zamanındanberi Rus düşünürleri ve yazarları, fikirlerini ve düşüncelerini halka ulaştırmak için pek çok yol bulmuşlardı. Sansürden kaçmış, yasak yayınlar, belirli çevrelerde elden ele dolaşma olanağı bulmuşlardır. Bu gelenek bugün aynen devam etmektedir. Buna yeni bir isim verilmiştir: *Samizdat*. Bu sözcük Ruscada «kendi kendine yayın» (sam kendi, izdat ise yayın anlamına gelmektedir) demek olan, bir özel yayın türünü ifade etmektedir; edebi alanda olsun, haber veya yorum şeklinde olsun, sansürden kaçırılan bazı metinler, kimin eline geçmişse, daktilo ile çoğaltmakta ve bir veya bir kaç kopyası, başkalarına intikal ettirilmektedir. Matbaa ve her türlü baskı makinaları, teksir makinaları, devlet kontrolü altında olduğu için, bu metinler kişilerin elinde bulunan, teyp, fotoğraf makinası, daktilo gibi özel araçlarla çoğaltılmaktadır. Bugün Rusyada Samizdat yayınları, evvela 1966 yılında, sansürden geçmesi ve devlet tarafından basılması mümkün olmayan bazı edebi yayınların çoğaltılması ile başlamış, daha sonra, *Daniel ve Sinyavski* gibi yazar ve kritiklerin mahkemedeki savunmalarını, *Ginsburg, Bukovski ve Soljenitsen*'in yazı, haber ve demeçlerini, genç fizikçi *Litvinof*'un Çekoslovakyanın işgali sırasında:ki proresto hareketlerini, akıl hastanelerine sevkedilen Sovyet rejimi muhaliflerinin maruz kaldıkları muameleleri haber veren bir gizli haber ajansı veya dergi olarak yayınlarına uzun süre devam etmiştir. Bu yayınlar «Günlük olaylar Kroniği» (Cronicle of Current Events) adıyla, belirli aralıklarla yayınlanan bir dergi halini almış ve bu dergi Londrada *Amnesty International* (Milletlerarası Siyasi Af Derneği) tarafından İngilizceye tercüme edilerek batı dünyasında da yayınlanmaya başlamıştır.

Bu gizli yayın hareketinin, başında Sovyetlerde hidrojen bombasının mucidi ünlü Sovyet fizikçisi *Sabarof'un* bulunduğu «Demokratik Hareket» çeviesiyle de ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu hareket Ukraynalı, Letonyalı, Estonya ve Litvanyalı, Kırım'dan sürülmüş tatar ve diğer etnik gruplara mensup milliyetçilerin, liberal bazı aydınların yer altı faaliyetleriyle çalışmaktadır. Bu nedenle Samizdat yayınları, Sovyet idarecilerini, yalnız basit bir muhalefet hareketi olarak ilgilendirmemekte, bu harekete karışanları, Sovyet devletinin bütün totaliter baskı araçlarıyla susturmak ve tahrîp etmek için büyük gayret sarfedilmektedir. Uygulanan baskı araçları, partiler çıkarma, işten atma, ikamet permitini iptal etme, dışarıya sürgün etme (Soljenitsen'e evvelki yıl uygulandığı gibi), siyasi mahkemede yargılama, toplama kampında ağır işte çalıştırma ve akıl hastanesine kapatma gibi, şiddet derecesi bakımından kademeli türlere ayrılmaktadır.

Bu durumun toplumsal bünye ve ideolojiden gelen derin kökleri bulunduğunu, rejime muhalefetten dolayı yargılanan *Kronid Liubarski* adlı bir aydının, 1972 ekim ayında mahkemede son söz olarak söylediği şu ifa-

desi açıkça ortaya kaymaktadır: «Samizdat gibi gizli yayınları üreten bir toplumun karşı karşıya bulunduğu gerçek sorunları, bu tür yargılanmaların çözmesi mümkün değildir. Bu sorun ancak memleketinde genel bir demokratizasyona gidildiği ve basın sansürden kurtulduğu zaman çözümlenebilir.»

Rejime muhalefetinden ötürü yargılanan bir Sovyet aydınının yukarıki sözleriyle, kapalı bir toplum bünyesine sahip bir ülkeye karşı girişilecek tanıtma faaliyetinin bazı güçlüklerine ve sorunlarına bu şekilde temas ettikten sonra, meselenin daha somut ve pratik bazı yönlerine dikkatimizi çevirebiliriz.

11. Kişilerin Hareket Serbestlikleri Üzerindeki Sınırlandırmalar:

Yukarıda genel olarak değindiğimiz bu konu, Sovyet vatandaşlarının dışarıya göç etmeleri, turist pasaportuyla ülke dışına çıkmaları, memleket içinde yabancılarla temas etmeleri, yabancıların ve elçiliklerin binalarına girip çıkmaları, ülke içinde yabancı uyrukluların hareket serbestlikleri gibi, bazı alanlardaki durumun ne olduğunu daha ayrıntılı olarak ele almayı gerektirmektedir.

A. Dışarıya Göç Etme: Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1948 yılında kabul etmiş olduğu «İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si»nin hazırlanmasına katılan ülkelerden biridir. Bu beyannamenin 13'üncü maddesi, «herkes, kendi ülkesi dahil, herhangi bir memleketi terk etme ve buraya geri dönme hakkına sahiptir» demektir. Sovyetler Birliği ise 1968 yılında bu beyannamenin yirminci yıldönümünü kutlayan bir ülke olmasına rağmen, bu derece temel insancıl bir soruna hiç değer vermeyen bir ülke olduğunu isbatlamıştır. Sovyet vatandaşlarının vatandaşlık hakkını kaybetmeden yurt dışına göçmesi ve iş bulup yerleşmesi mümkün değildir. Doğu ülkeleri arasında Yugoslavya müstesna bu hakka saygılı başka bir ülke de bulunmamaktadır.

Ortaya konan engellerin, sınırlamaların ve çıkarılan güçlüklerin tam bir envanterini vermeden şu kadarı söylenebilir: Dışarıya çıkabilmek için gerekli çıkış vizesi olan bir dış pasaport alabilmek için, Sovyet vatandaşının ne yapması gerektiğini düzenleyen usuller çok az kişi tarafından bilinmektedir. Çünkü bu hususları düzenleyen yönetmelik ve emirler «devlet sırrı» olarak ancak yetkili makamların bilgisi içindedir. Çarlık zamanında çıkış vizesi olan bir pasaport alabilmek için, Moskovadan nihai emir ve izin gerekli olmakla beraber, vatandaşlar mahalli polis merkezine müracaat edip, yarım ruble mukabilinde pasaportlarını alabildikleri halde, bu usul şimdi çok değişmiş ve gerekli zaman aylar değil, bazan yıllar süren bir bekleyişi gerektirmiştir. Bunun yanında, sağlık raporları, «karakter referansları» gibi,

akla gelmedik belgelerin bir araya getirilmesi ve bu iş için düzinelerle makamın onayının alınması gerekmektedir. Stalinin tasfiye etmek istediği geniş bir vatandaş külesinin, Sovyet sınırlarından dışarıya kaçmasını önlemek için, 1920 yıllarının sonlarına doğru yürürlüğe konmuş olan bu sayısız engeller, hala uygulanmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak dış dünyada da geniş yankılar yaratan ve yer yer protestolara sebep olan yeni bir engel, vatandaşlardan dışarıya gitmek isteyenlerin ödemeye mecbur oldukları yüksek eğitim tazminatı şeklindeki yeni bir vergidir. Bu verginin 5.000 ile 24.000 dolar arasında değişmesi, tasarruf gücü zaten çok dar olan Sovyet vatandaşları için, bu yeni yükümlülüğü, artık tam bir yasak haline getirmiştir. Fakat iş bununla da kalmamaktadır: dışarıya göçü büsbütün zorlaştırmak ve isteklileri caydırmak için, daha bazı dolaylı araçlar da kullanılmaktadır. Pasaport isteminde bulunanların, görevlerinden istifa ettirilmeye zorlanmaları, bazan doğrudan doğruya işten atılmaları, gideceklerin, ailelerini de yanlarında götürmelerine müsaade edilmemesi gibi baskı ve engeller, dış basında da zaman zaman söz konusu edilen şikayetler arasındadır. Bilhassa musevilerin İsrail'e, yahut Amerika ve Batı Avrupaya gitmek için Sovyet makamlarına başvurmaları dolayısıyla ortaya çıkan bu tür olaylar, Batı basınında geniş yankılara ve yer yer protestolara sebep olmuştur.

B. Yabancılarla Temasın Zorlaştırılması: Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa da bulunmuş ve hatta kısa bir süre bu ülkeleri ziyaret etmiş bir çok kimsenin, ilk anda hissettikleri gibi, Sovyet vatandaşlarının yabancılarla temas etmemesi için büyük gayret sarfedilmektedir. Yabancı misyonların resmi binaları, bunları «korumakla görevli» güvenlik makamları tarafından devamlı olarak göz altında bulundurulmaktadır. Buralara ancak yabancıların girmesine izin verilmekte, Sovyet vatandaşları, ancak özel izinle buralara gelebilmektedirler. Her türlü temas (berber, postacı, tamirci, hizmetçi gibi ler müstesna) ancak dışişleri bakanlığı yoluyla mümkün olmaktadır. 1948 yılında Yüksek Sovyet Şurası kararıyla tesis edilmiş olan bu devlet tekeli, bugün Stalin zamanındaki kadar sert şekilde uygulanmamakla beraber, izinsiz veya tesadüfi bir şekilde temas kurmuş olanların, gizli polis tarafından sorguya çekilmeleri, uyarılmaları, ülkede geniş bir korku ve çekingenlik yaratmıştır. Doğu Avrupanın diğer komünist ülkelerinde de durum pek farklı değildir.

Yalnız Moskovada değil, fakat diğer şehirlerde de durum böyledir. Mesela Batum'da bulunan Konsoloslüğümüzde bir süre çalışmış olan diplomatlarımızın uğradığı sıkıntılar, hatta bazılarının bu baskı ve tecerrüt atmosferine dayanamayıp ruhsal bunalımlara sürüklenmeleri, durumun ne derece gayri insani ölçülere ulaştığını bize hatırlatmaktadır. Bu satırların yazarı,

1967 yılında Başbakanla birlikte Moskovaya gittiği zaman, Kremlindeki bir yemekte, o zamanki yüksek mevkide bir kabine üyesine, bir vesileyle bu ve buna benzer bir konuyu anlatmıştır. Türkiyenin daha iyi tanınması ve tanıtılmasını isteyen bu zata, Sovyet tarafında bulunan bazı engeller misal olarak verilmiştir. Sovyetler Birliğinde heryıl Türkiye hakkında düzinelerle kitap, tercüme yayınlandığını söyleyen bu kimseye, Çarlık zamanında Karadeniz bölgeleriyle Rusya arasında devamlı bir insan gidiş geliş olduğu, bir çok kimsenin Rusyayı hem görerek, hem de dilini öğrenerek ve yayınlarını izleyerek ülkelerini daha iyi tanıma fırsatı bulduğu söylenmiş: bugün Edirne hudut kapısında günde Türkiyeye giriş ve çıkış yapan onbinlerce insan bulunduğu halde, Kars kapısında tam bir durgunluğun hüküm sürdüğüne dikkat çekilmiştir. Bunun üzerine muhatabım başka bir konuya geçmiştir.

C.Turizm: Bugün gerek Sovyet vatandaşlarının dışarıya turist olarak gitmesi, gerekse yabancıların Sovyetler Birliğine turist olarak gelmeleri, daha önceki dönemlere kıyasla bir hayli artmıştır. Bunda Sovyetlerin turistlerden döviz kazanma hedefleri birinci derecede rol oynamakla beraber, son zamanlarda bu karşılıklı ziyaretler bir artış temayülü göstermektedir. Bununla beraber, bu iş geene de çok kontrollü bir şekilde yürütülmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin dünya turizmindeki payları, yılda 450 — 500 milyon dolarlık bir ciro ile % 3'ü geçmemektedir. 1971 yılında Sovyetler Birliğine 2.5 milyon turist gelmiştir. Bunun bir milyon kadarı batı ülkelerinden, 50.000 kadarı Amerikadan gelmiştir. Buna karşılık Sovyetler Birliğinden 1.9 milyon kişinin turist olarak dışarıya gittiği bildirilmektedir. Fakat bunun çok büyük kısmının diğer Doğu Avrupa ülkelerine gittiği görülmektedir; nitekim bu bir yıl içinde Amerikaya turist olarak giden Sovyet vatandaşlarının sayısı ancak 1000 kişiyi bulmuştur.

Sovyet vatandaşlarının turist olarak dışarıya gitmelerinde en büyük engel turist pasaportu alabilmek için karşı karşıya bulunduğu sayısız zorluklar ve engeller yanında, döviz azlığı ve yetersizliğidir. Bu durum diğer Doğu Avrupa ülkeleri için de aynen söylenebilir. Zaman zaman Dubçek devrindeki liberalleşme gibi geçici haller müstesna, bütün Doğu Avrupa ülkelerinde pasaport alma zorlukları yanında, yetersiz döviz tahsisleri de, dışarıya turist olarak gitme olanaklarını sınırlamaktadır. 1971 yılında Polonyadan Dışarıya 1 milyon kişi çıkmıştır, Bunun ancak beşte biri Batı ülkelerine gitmiştir. Polonya, Avrupaya gidenlere 150. Amerikaya gideceklere 250 dolar döviz vermektedir.

Sovyetler Birliğinde Turizmi engelleyen en önemli faktörlerden biri, şüphesiz, ancak belirli merkezlerde, belirli otel ve konaklama mahallerinde,

grup halinde turistlerin karşılanması hareketinin gerektirdiği organizasyon ve kontrol ihtiyacının yarattığı zorluklardır. Sovyetler Birliğinde resmi olarak ülkenin ancak % 25'inin yabancılara kapalı olduğu bildirildiği halde, filiyatta durum bambaşkadır. Ancak belirli şehirler ve Karadeniz sahilleri turizme açıktır. Mesela 1972 yılında ülkenin üçte ikisinin bulunduğu Volga Nehrinin doğusu, önceden haber verilmeden yabancıların ziyaretine kapatılmıştır.

1967 yılındaki Sovyetler Birliği gezimiz esnasında, Baku'da bir tiyatroyunun antraktında, etrafımdaki «koruyuculardan ve mihmandarlardan» kurtulup halkın arasına karıştığım zaman sorulan bazı sorular hala hafızamda kalmıştır. Halk Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bu şekilde sıklaştırılmasını büyük bir içtenlikle beklediklerini bildirmişlerdir. Köşğinin Türkiye gezisi esnasında, Türkiye'ye dair ve bilhassa İstanbul'a dair TV de gösterilen sahneler, camiler, şehir manzaraları, onların meraklarını büsbütün kabartmış, «belki bir gün gidip görmek nasip olur» diye bana özelemlerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine ben de kendilerine İstanbul'da ara sıra lüks Sovyet sehayat gemileriyle ülkemize gelen turistleri gördüğümü, ilerde bunlara katılarak, Türkiye'ye gelebileceklerini söylediğim zaman, «oralara katılmak büyük bir imtiyazdır. Bizim gibi halktan kimsele bu yollar kapalıdır» diyerek gayet melankolik bir cevapla karşılaşmışımdır.

Gerçekten Türkiyeyle Sovyetler Birliği arasındaki turist alışverişinin diğer ülkelerle kıyaslanmasına olanak veren aşağıdaki istatistik durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Türkiye'ye Gelen Turistler

(1000 olarak)

	1965	1969	1972
Toplam	362.8	694.2	953.4
Almanya	48.5	104.3	154.8
Fransa	25.8	64.3	73.8
İngiltere	29.2	52.8	83.4
ABD	83,8	116.6	168.9
Yugoslavya	18.0	35.6	18.0
Bulgaristan	2.8	18.6	13.9
Sovyetler Birliği	0.6	7.3	8.9

Turist Türklerin Gittiği Ülkeler

(1000 olarak)

Toplam	186.5	270.4	802.6
Almanya	108.3	148.6	654.1
İngiltere	2.3	5.6	6.3
ABD	3.6	5.3	5.7
Sovyetler Birliği	0.3	0.6	0.4

Kaynak: İstatistik Yıllığı, 1973 s. 330.335

Türkiyeye Sovyetler Birliğinden gelen turistlerin sayısı 1965 yılında bin'i bulmazken, bu son yıllarda 7 — 8 bin civarına ulaşmıştır. Buna karşılık Türkiyeden Sovyetler Birliğine turist olarak gidenler bine dahi ulaşmamıştır. Tanımanın en önemli aracı, görme ve bizzat kendi gözüyle görüp, inanma olduğuna göre, Sovyetler Birliğini tanıma ve orada ülkemizi tanıma konusunun nasıl büyük bir güçlükle karşı karşıya bulunduğunu anlamak zor olmaz. Nitekim Bakü'da kısa temasım esnasında dikkatimi çeken başka bir gözlem, aynı dili konuştuğumuz Azerbaycan halkının Türkiye hakkında ne kadar az şey bildiğini ortaya çıkarmıştır. Bazıları bana Türkiye'de şehirlerde bulunan dükkanlarda, dairelerde hangi dilin konuşulduğunu, sormuşlar, İngilizce'nin konuşulup konuşulmadığını öğrenmek istemişlerdir.

Sovyetler Birliğinde yabancılarla olan temasın zorluğunu ve halkın dış dünya hakkındaki merak ve tecessüsünü tatmin arzusunun yoğunluğunu gösteren başka bir gözlem de şu olmuştur:

Bakuda sözünü ettiğim konuşma esnasında, kendisini, sırf bizi görmek için uzak bir yerden geldiğini ve mahalli komünist partisi sekreteri olduğunu söyleyen bir genç, çok kısa bir süre içinde bana düzinelerle soru yöneltip, Türkiye hakkında ilk elden bilgi almak istemiş ve Türkiye'den hiç olmazsa film yollanmasını talep etmiş ve bana antrakta mihmandarlarımı bir kenara bırakıp, fuvayeye inmeyi ve halkın arasına karışıp, doğrudan temas aramayı düşündüğüm için hararetle teşekkür etmiştir. Aksi takdirde Baku'ya gelip bizleri göremeden, konuşmadan geri dönmek zorunda kalmış olacağını da ilave etmiştir.

Sovyet idaresinin yabancılarla vatandaşları temas ettirmemek için aldığı sıkı tedbirler, bilhassa bu ülkede oturan yabancı basın mensupları için büyük zorluklar yaratmaktadır. Bunların Moskovadan 25 milden daha uzak yerlere gitmelerinin önlenmesi, Batıda buna karşı alınan misilleme tedbirlerine

rağmen, Sovyet idarecilerinin bu usulden vazgeçmemeleri, ortadaki problemin gerçek boyutları hakkında bize yeteri fikir vermektedir.

III. Fikir ve Haberlerin Serbest Alış — verişi Sorunları:

İnsanların coğrafi alandaki hareketleri sayesinde oluşan karşılıklı öğrenme ve tanıtma işleminin zorluklarına değinen yukarkı açıklamalardan sonra, sıra gazete, dergi ve kitap gibi yazılı araçlar yanında, Radyo ve TV gibi kütle haberleşme araçlarıyla yapılan yayınların karşı karşıya bulunduğu problemlerin tahliline gelmiştir.

A. Basın ve Kitap Yayınları: Sovyet vatandaşlarının dış dünya hakkında, yabancı gazeteler ve dergileri okuyarak, dışarda basılmış kitaplardan yararlanarak, yabancı ülkelerde yapılmış filimleri seyrederek, dolaylı bilgi sahibi olma olanakları da son derece kısıtlanmıştır. Sovyetler Birliğinde yabancı gazeteler, dergiler ve kitaplar, kitapçılarda ve gazetecilerde, otel dükkanlarında serbestçe satılmamaktadır. Sovyetlerin turistleri izlemek ve gezdirmekle görevli İnturist kurulu aracılığıyla, yabancı turistlerin özel olarak batı basınından yararlanma olanaklarının bulunduğu bildirilmektedir. Fakat bu satırların yazarı, Sovyetler Birliğindeki gezisi esnasında kaldığı büyük otellerin hiçbirinde, Batıda izleyegeldiği gazete ve dergilerden herhangi birini elde etme olanağı bulamamıştır. Dünya havadislerini izleyebilmek için, otel bayilerinde bulunan Fransız Komünist Partisi organı Humanite ile İngiliz Komünist Partisi organı Morning Star gazeteleriyle yetinmek zorunda kalmıştır.

Sovyetler Birliğinde üniversitelerin kitaplıklarıyla, genel kitaplıklarda batıda yayınlanan bir çok gazete, dergi ve kitabın alındığı ve ölçülü ve kontrollü biçimde, bundan ilgililerin faydalanmasına müsaade edildiği bildirilmektedir. Nitekim özel olarak Moskova üniversitesine yaptığımız bir ziyaret esnasında, gerek peryodik kısmında, gerekse genel kitaplarda, batıda yayınlanan bir çok eserin bulundurulduğu müşahade edilmiştir.

Daha öncede bir vesileyle değindiğimiz gibi, Sovyetler Birliğinde görev yapan yabancı gazetecilerin çalışma şartları çok sıkıntılıdır. Hangi seviyeden olursa olsun mülakat yapmak önceden izin almaya ve resmi kanallardan geçmeye mecburdur. Aksi takdirde, idarenin elinde çalışmasını zorlaştıracak bir çok müeyyide uygulanmakta, bu kurallara uymayanlar, arasına yapıldığı gibi, hudut dışı edilmektedir. Gazetecilerin telefonları devamlı dinlenmekte arabaları izlenmektedir. Yabancı gazetecilerin, muhalif Sovyet aydınlarıyla ilişki kurması, musevi vatandaşların şikâyetleriyle ilgilenmeleri, resmi makamlar tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmaktadır. Dubçek devri müstesna, Çekoslovakya ve Doğu Avrupanın diğer ülkelerinde de durum çok farklı değildir. 1969 Ocak ayında Çekoslovakya'da bir ayda 22 gazetecinin ülkeyi terketmesi istenmiştir.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, ancak belirli bir çevrenin izleyeceği şekilde Türkçe yayınlar, gazete ve dergilerin kir kısmı Sovyet kütüphanelerinde bulunmaktadır. Baku Üniversitesi gibi Türkçe öğretim yapan üniversitelerde Türk edebiyatı eğitiminde yararlanılmak üzere, Ömer Seyfettin, Halide Edip, Yakup Kadri, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Nazım Hikmet gibi ediplerimizin eserlerinin okunduğu, bilindiği, üniversiteye yaptığımız özel gezide bize söylenmiştir. Ayrıca üniversitemizin yayınlarının kendilerine gönderilmesinden memnun olacakları da ifade edilmiştir.

Gerek Azerbaycan, gerekse Orta Asya ve Özbekistanda, dil yakınlığı dolayısıyla Türklerin gazete havadislerini mahalli gazetelerden ve radyolardan öğrenmesi olanağı vardır. Yalnız yazıların kirilik harflerle oluşu, ancak bunun başkalarına okutturulması süretiyle haberlerin izlenmesine olanak vermektedir.

Fuzuli ve ve Ali Şiri Nevai gibi ortak edebiyat ve kültür mirasımızın parçası olan kişilerin eserleri, etkileri ve genel olarak halk tarafından bu kişilerin yapıtlarına verilen önem, adlarına açılan, enstitüler, kütüphaneler, kültür tesislerinin mevcudiyetiyle de ortaya çıkmaktadır. Bu olay da Türkiye ile Sovyetler Birliğinin kültür, fikir, haber ve düşünce alanında bir birini daha yakından tanınmasına olanak sağlayacak bir potansiyelin bulunduğunu hatırlatmaktadır.

B. Radyo ve TV Yayınları: İnsan hareketlerinin kısıtlı oluşu ve yazılı materyelin serbestçe dolaşımına olanak verilmeyişi, şüphesiz Radyo ve TV yayınlarının önemini büsbütün artırmaktadır. Başlangıçta da bir vesileyle değindiğimiz gibi, Batı Radyolarının Sovyetler ve Doğu Avrupa'daki etkisi bir hayli yüksektir ve bu Sovyet idarecileri tarafından da kabul edilmektedir. BBC, Amerikanın Sesi, Deutsche Welle, Radio Liberty, Radio Free Europe ve İsrailin Kol İsrail Radyosu, günde Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupaya yönelik olarak 227 saat yayın yapmaktadır. Sovyetler Birliği ise günde 620 saat yayın yapmakta ve bunun ancak dörtte biri Batı Dünyasına yönelik yayınlardan oluşmaktadır.

Sovyetlerden yapılan yayınlar, parazit yayını yapan karşı yayınlarla bozulmadığı halde, Sovyetlere Bazı radyolarının yaptığı yayınlar, 50 çeşitli bölgeye yerleştirilmiş olan 3000 parazit istasyonu tarafından bozulmaya çalışılmaktadır. Yapılan bir tahmine göre bu istasyonların kuruluş masraflarının 250 milyon dolar olduğu ve işletme masraflarının da yılda 100 milyon dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır. Bunlar 100 mil çevresinde bir alanı etkilediği için daha çok kalabalık şehir merkezlerini kapsamaktadır.

Sovyetler Birliği Amerikayla 1963 yılında imzaladıkları nükleer denemelerin yasaklanması andlaşmasından sonra bir ara radyo yayınlarını (Radio Liberty'ninki müstesna) bozmaktan vazgeçmişlerse de, 1968 yılında Çe-

koslovakyanın işgalinden sonra yayınları bozma işlemine yeniden başlamışlardır. Bu bozma faaliyetinin şimdi, soğuk savaşın en yoğun dönemlerindeki kadar yaygın olduğu ifade edilmektedir. Batı Radyolarının (BBC VOA, Deutsche Welle, Madrid ve Kol İsrail, Radio Liberty) Rusça yayınlarının hepsi bozulmaktadır. Radio Liberty'nin her dilde yaptığı bütün yayınlar bozulmaktadır. VOA'nın Ukraynaca, Ermenice, Gürcüce ve Özbekçe yayınları da bozulmaktadır fakat Estonya, Litvanya, Letonya'ya yönelik bu ülkelerin dillerindeki yayınlar bozulmamaktadır. Öte yandan Fransız, Kanada, İsvet ve Vatikan radyolarının Rusça yayınlarına müdahale edilmektedir.

Doğu Avrupa ülkelerinin bazılarında durum farklıdır ve değişiktir. Polonya ve Macaristan daha müsamahalıdır. Çekoslovakya'da Dubçek'ten sonra durum sertleşmiştir. Bulgaristan'da da yabancı yayınlara karşı tepki ve tedbir serttir.

Bütün bunlara rağmen, Sovyet ve Doğu Avrupalı dinleyiciler, gene de batı radyolarını dinleyebilmektedirler, dinleyici araştırmaları, VOA'yı Rusya'da 13 milyon dinleyicinin izlediğini ortaya çıkarmıştır. Radio Free Europe'u dinleyenlerin sayısının 30 milyonu bulduğu ve çoğunun gençler olduğu bildirilmektedir. Soljenitsen Batıya sürüldükten sonra verdiği bir demeçte (4 Mart 1972 New York Times) «Batıda olup bitenler hakkında bir şey duymuşsak, bu daima Radio Liberty kanalından olmuştur» diye durumu doğrulamıştır.

Sovyet hukuk düzeninde yabancı radyoları dinleme yasaklanmamıştır. Fakat Ceza Kanununda 1951 ve 1966 yılında yapılan değişikliklerle «savaş propagandası yapmak» yahut «Sovyet aleyhtarı propaganda yapmak» gibi suçların konmuş olması, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde «yalan haber yayma gibi elastiki terimlerle resmi kaynak dışından edinilen haberlerin söylenmesi ve yayılması, aşağı yukarı dolaylı olarak yabancı radyoları dinleyenleri hedef almaktadır. Bu maddelerin resmi makamlar tarafından istendiği şekilde yorumlanıp, aslında doğru haber verme ve yaymayı, suç haline getirecek şekilde uygulanmaları pek ala mümkün olmaktadır.

Sovyetler Birliğinin bu davranışı aslında bu tip hareketleri tel'in eden 1950 tarihli bir Birleşmiş Milletler kararının ihlali niteliğindedir. Keza 1965 tarihli Milletlerarası Telekomünikasyon Sözleşmesinin 48'inci maddesi, başka istasyonların yayınlarını bozmama hükmünü getirdiği halde, Sovyetler Birliği bu maddeyi de hiçe saymaktadır.

Türkiyenin Sovyetler Birliğine yönelik bir radyo yayını bulunmamaktadır. Fakat günde yarımşar saat olmak üzere kısa dalga Türkiye'nin Sesi radyosuyla Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavyaya yönelik, bu ülkelerin dilleriyle yayın yapılmaktadır. Romanya ve Yugoslavyadan bu yayınların ilgili-

le dinlendiğine dair belirtiler alınmakta, düzenlenen yarışmalara kalabalık bir şekilde katılanlar olmaktadır. Buna karşılık, Bulgaristanda bu yayınların dinlendiğini belli eden dolaylı haberler alınmakta beraber, bu ülkede sıkı bir baskının mevcut olduğu da görülmektedir. Erzurum radyosunun da Azerbaycandan dinlenebildiğine dair haberler alınmaktadır. Bunun dışında Türkiye radyolarının Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupaya yönelik yayınları bulunmadığı gibi, bu alandaki büyük potansiyel de teknik, ekonomik ve belki de siyasal nedenlerle kullanılmamaktadır.

Buna karşılık korsan bir radyo olan ve Doğu Almanyadan yayın yaptığı bilinen «Bizim Radyo»nun tahrikçi yayınları hiç değişmeden devam etmektedir. Sovyet Başbakanı Türkiyeyi ziyaretinde, kendi ısrarı üzerine bir soru vesilesiyle bu konunun açılmasına yol açmışsa da, Sovyet yetkilileri bu konu üzerinde hiç bir bilgiye sahip olmadıklarını resmi şekilde beyan etmişlerdir.

Sovyetler Birliğinden Moskova Radyosu günde 4—6 defa yarım saat ve 45 dakikalık programlarla Türkçe yayın yapmaktadır ve bu yayınlar bir kaç vericiden paralel olarak Türkiyeye yönelik şekilde verilmektedir. Bulgaristan günde yarımşar saat olmak üzere dört defa, Macaristan da aynı şekilde yayın yapmaktadır. Romanya da Türkiyeye yönelik yayın yapmaktadır. Bulgar ve Macar radyolarının son yıllarda dışarda yaşayan ve çalışan Türk işçilerini belli başlı hedef yapan yayınlara başladığı bilinmektedir. Bu karşılıklı yayınlar parazitlerle bozulmamaktadır.

Sovyetler Birliğine yönelik radyo yayınlarının etkenliği konusuna son vermeden önce, Azerbaycandaki konaklamamız esnasında bize söylenenlerden şu olayı da nakletmek faydalı olacaktır. Bilhassa gençliğin ve öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri konusunda konuşurken, orda da gençlerin yeni müzikle ilgilendiklerini ve modern danslar yaptıklarını söylediler. Dış dünya ve Batıyla ilişkilerin çok zayıf, plak, teyp ve film gibi araçların Sovyetler Birliğine serbestçe sokulmadığı bir gerçek olduğu halde, bunun nasıl mümkün olduğunu sordum. Verilen cevap çok ilginçti. Gençler BBC ve VOA'yı dinlemekte ve müzik yayınlarını teyp ile zaptetmektedirler. Öte yandan tatil aylarında Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya ya gidemeleri daha kolay olduğu için, oralarda Batılı gençlerle temas kurmakta, onlardan Batıda yapılan dansları, eğlence türlerini öğrenerek, yurtlarına dönüşlerinde bunları çevrelerine öğretmektedirler diye konu aydınlatılmıştır.

TV yayınları teknolojisindeki son gelişmeler, Sovyetler Birliğini endişelendirmekte ve şimdiden bazı tedbirler alabilmek için onu harekete sevk etmektedir. Hindistan Amerikanın teknik yardımıyla, yapay peykten, Hindistana bazı eğitim programlarının yayımı için hazırlıklar yapmıştır. Ya-

pay peyk, bugün ülkeler içindeki yansıtıcılar kanalıyla dünyanın herhangi bir yerindeki programı istenilen yere ulaştırabilmektedir. TV teknolojisindeki gelişmeler, yapay peykerin yakında, yansıtıcıya da lüzum duymadan, programları doğrudan doğruya evlerdeki TV alıcılarına ulaştırma çarelerinin çok yakın zamanda bulunabileceğini göstermektedir. Sovyetler Birliğinin yüz milyonlarca dolarlık masraf ve çabalarına rağmen, ülke etrafındaki demir perdeyi gene de koruyamadığını, delikleri tam olarak kapamaya muvaffak olamadığını düşünecek olursak, çok daha etken bir yayın aracı olan TV'den çekinmesi tabii karşılanabilir. Bu nedenle Sovyetler Birliği şimdiden çabuk davranıp, ilerde peykerden yapılacak yayınların muhtevasına müdahale edebilmek ve icabında hoşuna gitmezse, bu peykleri uzayda tahrip etme hakkı alabilmek için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna bir karar tasarısı sunmuştur. Bu hareket bile kapalı bir toplumun, halkını dünyadan tecrit edebilmek için nasıl olağanüstü bir gayret gösterdiğini ve bu konuya ne derecede büyük önem verdiğini ortaya koymaktadır.

C. Sanat ve Kültür Temasları: Sovyetler Birliği, dış dünyayla ilişkilerini kontrollü bir şekilde yürütmek ve propaganda alanında kendine daha avantajlı bir durum sağlamak için bazı ülkelerle kültür ve sanat alanında alışveriş andlaşmaları yapmaktadır. Amerika ve İngiltere ile bu yolda yapılmış andlaşmaları vardır. Türkiyeyle de bu tür bir andlaşma yapma arzusu daima ifade edilmiştir. İngiltere ile yapılan andlaşma uyarınca Sovyetler Birliğinde 100 bin nüshanın serbestçe dağıtıldığı Anglia adlı bir dergi, Amerikayla Yapılan andlaşma uyarınca da 62.000 nüshalık America adlı bir dergi yayımlanmaktadır. Bunun gibi karşılıklı olarak, üniversitelerde, enstitülerde araştırma, yapmak, dil öğrenmek isteyen bilim adamlarının mübadelesi için programlar da vardır.

Fakat bu programlar, hür ülkeler arasında hiç bir sınır ve engel tanımayan serbest alışveriş yanında ancak bir su sızıntısı niteliğindedir. Sovyetler Birliği, futbol takımları, hokey ve paten ekipleri, orkestraları Bolşoy Balesi gibi gözde ve seçkin gruplarıyla dış dünyada başarılı temsiller, karşılaşmalar ve konserler vermektedir. Bunu sürdürebilmek için de karşılıklı temasların yürütülmesine önem vermektedir. Sovyetler Birliğiyle kültür Andlaşması tarafımızdan onaylanmadığı halde, Dışişlerimizle işbirliği yapılarak, alanı sınırlı da olsa, karşılıklı kültür temasları için bir program uygulanmaktadır. Fakat bu programdan bilhassa Türk sanatçıları memnun değildir. Kendileriyle görüştüğüm bir çok sanatçı, «bizi daha iyi anlayan, yalnız sahnede değil, ortak mesleki konularda fikir alış verişini yapabileceğimiz bölgelere bizi çağırıyorlar. Mesela Azerbaycana gitmek istediğimiz halde, bizi Baltık kıyılarına gönderiyorlar! «şeklinde yakınmışlardır.

Üniversite çevrelerinden Sovyetler Birliğine araştırma, inceleme ve

kongre için gitmiş olanlar, Sovyet bilim adamlarının Batıyla daha sıkı ilişki kurulmasını candan arzuladıklarını ifade etmişlerdir. Gene bir şahsi gözlemimi ifade edebilirsem, şu olayı da zikretmem yerinde olur: Bir akşam üzeri Moskova Üniversitesinin Kampüsünün bulunduğu yere Elçilikten bir arkadaşımınla özel olarak gittiğimde, halimizden yabancı olduğumuzu anlayan bazı genç öğrenciler yanıma geldiler. Güzel ve rahat İngilizce konuşuyorlardı. Bir tanesi teorik fizik doktorası yapan bir gençti. Bu güzel İngilizceyi nasıl öğrendiğini, İngiltere veya Amerikaya gidip gitmediğini sorduğumda, dili Sovyetler Birliğinde öğrendiğini, en büyük emelinin Amerikaya gidip orada büyük bir bilim merkezinde mesleki inceleme ve araştırma yapmak olduğunu söyledi.

Amerikan ve Alman basınından alınan bazı bilgilere göre, bu ülkeler yaptıkları anlaşmalar uyarınca, zaman zaman Sovyetler Birliğinin büyük kentlerinde, sanat, kültür endüstri alanındaki yapıtlarını tanıtmak için sergiler açmaktadırlar. Sovyet halkının dış dünyayı tanımak ve bilhassa kültür, bilim, teknoloji alanında Amerika ve Almanya gibi çok önem verdikleri ülkelerin eserlerini kendi gözleriyle görmek için, bu sergileri, büyük kuyruklar yaparak görmek istedikleri basında çıkan haberlerden anlaşılmaktadır. Gerçekten Sovyet Rusya gezimizde dikkatimi çeken şu olay da çok anlamlı bir gözlem olarak hafızamda yer etmiştir: Bir gün Leningrad'da boş olduğumuz bir saat da caddelerin birinde serbestçe dolaşırken, halkın bir şeyin etrafında birikerek büyücek bir kalabalık yaptığını gördüm. Merak saikiyle ben de kalabalığa katıştım. Halkın dikkatle ve merakla seyrettikleri şeyin en son model Amerikan Mustang marka bir spor otomobili olduğunu ve bir turist tarafından yol kenarına park edilmiş bir yabancı plakalı otomobil olduğunu gördüm. Bir başka kalabalık ise, kadınlardan oluşuyordu: onu da merak ettim ve bu sefer kalabalığın nadir olduğu anlaşılan ve batılı kadın giysileri modellerini içeren bir moda mecmuası satıcısı olduğunu farkettim,

Tabii, kültür bilim ve teknoloji alanındaki alışverişin en önemli araçlarından biri de hiç şüphesiz dış ticaret ilişkileridir. Sovyetler Birliği bu nedenle Batı dünyasıyla arada beliren teknolojik açığı kapatabilmek için, dış ticaret ve ekonomik ilişkilere çok önem vermektedir. Nitekim bir an evvel başarıyla sonuçlandırıp, imzalamak istediği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansından beklediği en önemli sonuç da Batıyla iktisadi ilişkileri ve teknoloji alışverişini artırmaktır. Fakat bütün bu çabalara rağmen, Sovyet Blokunun dünya ticaretindeki payı çok mütevazidir.

Türkiye ile ticari ilişkilerine dair bir fikir verebilmek için şu bir kaç rakamı zikretmek faydalı olabilir. 1972 yılında ithalatımız 25.5 milyar, ihracatımız 11.8 milyar TL tuttuğu halde, bunun içinde Sovyetlerin payı %

5'i dahi zor bulmaktadır. Aynı sene içinde Doğu Avrupa ülkelerinden ithalatımız 3.3 milyar, ihracatımız 2 milyar TL tutarına ulaştığı halde, Sovyetler Birliğinden ithalatımız 1.7 milyar olmuş, ihracatımız ise 600 milyon TL'na yaklaşmıştır.

Mamafih son yıllarda Sovyet kredileriyle gerçekleştirilmek istenen çeşitli projeler vesilesiyle, Sovyetlerle iş alanında genişleyecek olan ilişkilerin tanıma bakımından da yeni bazı imkanlar yaratacağı beklenebilir.

Sonuç:

Buraya kadar yapmış olduğumuz tahliller, yaptığımız açıklamalar, kapalı ve totaliter bir toplum düzeni altında yaşayan, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleriyle, fikri ve manevi düzeydeki ilişkilerin, ne derece zor olduğunu ortaya çıkarmaya yetecek niteliktedir. Bu tip bir ilişkiler sistemi içinde tanıtmanın da çok zor olacağına şüphe yoktur. Fakat zorluklarına, engellerine oldukça geniş bir alandan misaller vererek değindiğimiz tanıtma sorunu, dikkatli, sistemli ve ısrarlı bir gayretle hareket edildiği zaman, tamamen imkansız bir problem de değildir. Hele müşterek dil ve kültür mirası paylaştığımız milyonlarca müslümanın yaşadığı Sovyetler Birliğiyle, kültür alanındaki ilişkilerimizi geliştirmemizi kolaylaştıracak büyük bir potansiyel vardır. Moskova, Azerbaycan ve Orta Asyadaki temaslarımız boyunca, bu potansiyelin ölçüsü hakkında geziye katılan heyetimizden hemen hemen herkes açık ve kesin kanaat sahibi olmuştur. Sovyetler Birliğinin bu gibi konulardaki hassasiyetini iyi tartarak, ilişkilerimizin zarar görmesine yol açacak yöntemlerden kaçınarak, gerçek bir yumuşama, işbirliği ve barış atmosferi için, bu tür ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmalıdır.